

УДК 159.955:378.091.12.011.3–051:81'243

Стеченко Т. О.

ОВОЛОДІННЯ ЕЛЕМЕНТАМИ КУЛЬТУРИ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто проблему виявлення базових елементів культури логічного мислення як однієї зі складових сучасного інформаційного суспільства. Зосереджено увагу на питаннях основних структурних компонентів культури логічного мислення, її функціональній своєрідності, аналізі окремих механізмів і прийомів упровадження елементів логічної культури до системи навчання майбутніх учителів іноземних мов. Визначено педагогічні умови для сприяння формуванню елементів культури логічного мислення майбутніх учителів іноземних мов та запропоновано механізми реалізації зазначеної проблеми.

Ключові слова: природна логіка, формальна логіка, культура логічного мислення, логічні вміння, закони логіки, форми мислення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Ще в давні часи вчені надавали великого значення такому поняттю як здоровий глузд. Своєю етимологією воно сходиться до поняття "загальне почуття", що вперше було розроблене давньогрецьким філософом Аристотелем, який виділив п'ять основних чуттів людини: зір, дотик, слух, смак, нюх. Філософ стверджував про наявність ще й спільного почуття (лат. *sensus communis*), основною функцією якого повинна бути координація сприйняття окремих органів чуття, що дозволяє людині осягати будь-який предмет у всій його цілісності. Більш того, Аристотель зауважував, що спільне почуття не дає змоги людині впасти у крайнощі або однобічність, тому є основою узгодженості та збалансованості сприйняття [1, с. 195].

З того часу поняття здоровий глузд стає загальнозживаним, хоча протиріч навколо його доцільності, особливо у новітній період було багато. Сьогодні представляти здоровий глузд як щось поверхнєве видається недалекосяжним, адже на його основі вибудовуються більш глибокі міркування і, зокрема, абстрактні наукові теорії. Його не можна оцінювати як почуття, оскільки в основі лежить думка, мислення.

Будь-якій людині притаманний здоровий глузд або, інакше кажучи, природна логіка. Вона набувається протягом поступового залучення особи, яка дорослішає, до життєдіяльності суспільства та є достатньою підставою для подолання значної частини побутових і професійних проблем. Багато дослідників зауважують на можливому поділі логіки на природну і наукову. Так, Г. Костельник, учений – логік XIX ст., роблячи такий поділ, зауважує: "справжня, природна, жива логіка – це людський розум при своїй праці. А наукова логіка – це рефлексія розуму на свою логічну працю. Але природної логіки ще ніхто не проаналізував наскрізь і ніколи не проаналізує. Як біологія не проаналізувала життя наскрізь, як психологія не проаналізувала душі, а фізика матерії, так наукова логіка не проаналізувала і ніколи не проаналізує наскрізь людського розуму при його логічній праці. Природа всюди глибша, ніж людська думка про неї" [2, с. 28-29].

Природна логіка не звертає уваги на поняття чи судження, але для неї важливою постає об'єктивна істина, власне буття. Її суттєвою відмінністю залишається практичність, тобто те, що можна назвати "життєвим досвідом". Відтак, вона є витвором природи нашого розуму, тоді як наукова логіка – це витвір нашого "Я". Людина, відчуваючи свою правоту чи невинність, не зможе подолати жодну скрутну ситуацію швидко і переконливо на підставі однієї лише природної логіки, і саме тут головну функцію відіграє логіка та пов'язане з нею критичне мислення.

Головним завданням наукової логіки має бути відкриття, збір, упорядкування елементів, процесів і засад природної логіки. Наукова логіка – це психологія людського мислення, вона має бути відображенням природної логіки. Аналогічне завдання виконує у мові граматики, котра не є мовою, а лише аналізує структуру мови, але завдання логіки, на думку багатьох дослідників, є набагато складнішим, адже вона глибше занурюється у людське мислення, ніж граматики. Відтак, наукова логіка вчить нас науково думати і дискутувати, подібно як граматики вчить нас писати. Крім того, завдяки своєму зв'язку з усіма науками, наукова логіка ставить завдання "критично осмислити основні, загальнонаукові поняття, а саме: есенція, субстанція, причина – наслідок, безкінечне тощо" [2].

Уміння правильного й ефективного мислення важливі для кваліфікованого виконання своїх обов'язків менеджерами, бізнесменами, політиками, педагогами, науковцями тощо. Більш того, без базових логічних знань і без оволодіння хоча б основними вміннями критичного мислення сучасна людина не тільки не зможе знайти правильне вирішення будь-якої проблеми, а й може впасти в оману. За умов інформаційного суспільства на перший план висувається вміння вправно продукувати, розповсюджувати, обробляти і використовувати постійно зростаючі й усе складніші потоки інформації, а це, у свою чергу, вимагає якісно нових знань і вмінь, які безпосередньо можуть бути сформовані завдяки науці логіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Власне поняття логічної культури, її структурні компоненти були проаналізовані в роботах як вітчизняних дослідників Є. Іванова, Г. Лаврешіної, С. Марценюка, так і західних учених П. Біммеля, У. Гревера, М. Крюгера, У. Рампілона.

Визначаючи актуальність проблеми формування вмінь логічного мислення для сучасної професійно-орієнтованої особистості, сучасні дослідники окремо зосереджують увагу на ролі культури логічного мислення у сфері вищої освіти. Розробці цієї теми присвячені праці вітчизняних науковців О. Зарецької, О. Квасової, В. Колшанського, Г. Кривчикової, Г. Лаврешіної, Т. Самохіної.

Окремо слід виділити роботи, присвячені розвитку певних компонентів мислення студентів, без чого неможливо зрозуміти механізми впровадження елементів логічного мислення в навчальний процес. Це, перш за все, праці С. Архипова, Л. Лещенко, М. Прокопенко, О. Тихомирова, О. Халабузар. Розглядали різні аспекти формування культури логічного мислення вчителя А. Гетьманова, В. Брюшинкін, Ю. Петров [7, с. 26].

Російські дослідники педагогіки і психології О. Барінова, С. Баширова, О. Яковлева вивчають проблеми формування логічної культури у студентів з метою поліпшення професійної підготовки та обґрунтовують педагогічні умови, які сприяють ефективності формування даного процесу [5, с. 77].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогічної науки поширюються дослідження, пов'язані з упровадженням елементів культури логічного мислення до фахової підготовки майбутніх професіоналів різних спеціалізацій, а саме: Н. Мисліцька (щодо вчителів фізики), Р. Лопатич (щодо вчителів іноземних мов), М. Проценко (щодо майбутніх юристів) тощо. Натомість ґрунтовних, фахово спрямованих досліджень власне механізмів формування вмінь культури логічного мислення у вищій освіті недостатньо, відсутні чіткі методики щодо напрямів роботи в цій сфері, не розкрито суттєво, як саме елементи логічного мислення повинні застосовуватися у освітньому процесі.

Мета статті. Метою нашого дослідження є визначення дефініційних ознак культури логічного мислення, виокремлення складових змісту формально-логічних знань, які б дозволили сформувати у майбутніх учителів іноземних мов вміння логічного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною функцією логіки як науки ще з часів її засновника Аристотеля вважалося досягнення істини, а для цього потрібно було вміти правильно мислити. Саме стародавній грецький філософ визначив логіку як пропедевтику будь-якого знання, а отже інструмент знаходження і обґрунтування істини за допомогою законів і форм правильного мислення.

У загальному значенні знання основ логічного мислення може дати наступні можливості майбутнім фахівцям будь-якої сфери:

1. Свідомо користуватися вихідними принципами правильного мислення, зокрема, чітко і ясно формулювати власні думки, робити їх переконливими, забезпечувати самостійність під час міркувань, удосконалювати формально-категоріальний апарат мислення індивіда.

2. Розвивати логічно струнку і аргументовану професійну мову та забезпечувати її наукову переконливість.

3. Орієнтуватися у загальносвітоглядних проблемах, не просто розуміти певні соціокультурні, політико-правові, економічні явища і процеси, актуальні ситуації, а вміти пояснювати їх іншим.

4. Вміти спростовувати необґрунтовані докази своїх опонентів, передбачати наслідки своїх і чужих висловлювань, дій і вчинків.

5. Виробляти вміння захищати свої переконання, погляди, світоглядні позиції, використовуючи можливості логічних засобів.

6. Долати інертність, відсталість мислення, яка не просто не дозволяє поглянути на ситуацію без упередженості, але й заважає формуванню гармонійної професійно-орієнтованої особистості.

Як зазначив англійський економіст, філософ і логік Д.С. Міль, кожна людина, бажаючи успішно займатися будь-якою розумовою працею, повинна отримати повне знання принципів і правил логіки, зокрема теорії умовиводів. Логіка виступає необхідним елементом того мінімуму культури, досягнення якого робить індивіда людиною розумною, а це, перш за все, вказує на таку своєрідність культури логічного мислення, завдяки якій головним вважається не стільки знання певних логічних законів або шляхів функціонування форм мислення (поняття, судження, умовивід), а процес думання, конструювання власного мислення.

Поширеними прийомами сучасної освіти є процеси запам'ятовування і переробки великого масиву інформації у різних галузях знань. Це, насамперед, дозволяє розвивати пам'ять, але, на нашу думку, нівелює вміння майбутнього фахівця мислити. Відтак, головною метою логіки як науки повинно стати бажання користуватися власною здатністю до роздумів, оскільки формування культури логічного

мислення надає засоби аналізу розумових процесів, за допомогою яких ми можемо оцінити коректність власних роздумів, знайти в них помилки й усунути їх. Отже, головною метою формування вмінь логічного мислення у майбутніх учителів іноземних мов повинно бути вміння звертати увагу і критично оцінювати побудову власних думок, тобто сформувані рефлексію.

З метою формування логічної культури майбутніх вчителів іноземної мови необхідно, на думку Р. Лопатич, проектування ефективної моделі, яка включає наступні задачі:

- формування логічних умінь і навичок мислення;
- застосування логічних операцій під час виконання задач проблемного характеру, активізація розумової діяльності, розвиток логічного мислення студентів;
- формування комунікативних умінь майбутніх учителів;
- формування позитивних мотивацій до навчання, до опанування логічною культурою [5, с. 73].

Усі вище перераховані задачі ґрунтуються на так званих пізнавальних процесах, алгоритм яких містить наступні складові: проблема – можливе рішення – відкидання первинного припущення – висунення нового. Звідси витікає, що формування елементів культури логічного мислення та культури в цілому передбачає вивчення тих форм, у яких відбуваються пізнавальні процеси (пізнавальне мислення), і ті загальні принципи, яким воно підпорядковано для досягнення поставленої мети.

Розглянемо, яким чином має відбуватися закріплення зазначених аспектів пізнавального мислення у майбутніх учителів іноземних мов. Відомо, що логічні прийоми є найбільш спорідненими з граматичними, оскільки граматику досліджує і описує форми мовних висловів, відволікаючись від їх змісту. Так, можна стверджувати про роди, числа, відмінки понять, не звертаючи уваги на зміст, що вони позначають. Культура логічного мислення завжди виражається у мові, тому логіка завжди розглядає думку в її мовному вислові. Логіка вивчає форми думки, а не мови, тому її закони і принципи є слухними для будь-якого мислення незалежно від того, якою мовою воно представлене. Крім того, основні характеристики мови впливають і на нашу думку, тому логіка часто має брати до уваги особливості мовного вислову думки.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що у майбутніх учителів іноземних мов повинна бути сформована готовність до використання прийомів логічної культури у професійній діяльності, яка включає наступні елементи:

- використання студентами елементів логічної культури у процесі вирішення професійно орієнтованих задач;
- формування цілісного погляду на процес навчання іноземних мов у єдності всіх його основних елементів, у тому числі загальнологічних;
- формування вмінь прогнозування результатів застосування прийомів логічної культури з метою отримання позитивних результатів у власній професійній діяльності.

Отже, оволодіння логічними знаннями як складовими культури логічного мислення, вміле використання їх на практиці сприяє становленню самосвідомості, інтелектуальному зростанню особистості майбутнього спеціаліста, що в подальшій практиці допоможе йому розумітися у взаємозв'язках явищ соціального життя, зокрема, вести аргументовану полеміку з опонентами [7, с. 26]. Крім того, деякі дослідники [5, с. 73] вважають важливим визначення конкретних педагогічних умов, що сприятимуть формуванню елементів культури логічного мислення, зокрема у майбутніх вчителів іноземних мов. До таких задач можна віднести, перш за все, створення позитивної мотивації студентів до вивчення логіки як науки, апелюючи при цьому не так до навчального процесу, як до загальнолюдських цінностей. По-друге, вся професійна підготовка студентів має бути спрямована на впровадження елементів логічної культури, наприклад, використання основних логічних прийомів побудови дефініції у процесі вивчення таких стійких неподільних зворотів мови як ідіоми, що передають єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів. Не менш важливою є теоретико-методична підготовка викладачів вищої школи під час впровадження елементів культури логічного мислення у навчальний процес студентів.

Процес оволодіння елементами культури логічного мислення майбутніми вчителями іноземних мов може розглядатися як в аспекті різних видів інтерактивного навчання, в контексті побудови різних комунікативних ситуацій, так і в якості реалізації основних прийомів і законів формальної логіки у процесі вивчення теоретичних та практичних проблем і задач у філологічній діяльності. Останнє потребує детального дослідження, зокрема, з точки зору різних видів діяльності процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов [4].

Метою викладання елементів логічної культури стає ознайомлення з логічними формами мислення і логічними законами, формування вмінь і навичок, необхідних для реалізації отриманих знань в процесі викладання філологічних дисциплін. Так, серед базових умінь у контексті культури логічного мислення доцільно виділити вміння будувати дефініції, тобто ознайомлення студентів з формально-логічними знаннями, які необхідні для оволодіння вмінням визначення. Щоб сформулювати визначення, необхідно встановити відношення поняття, якому надається визначення, до понять, які належать системі. Визначення потрібно сформулювати таким чином, щоб було зрозуміло, до якого з найзагальніших класів понять (предмет, процес, наслідок процесу, властивість чи стан) належить поняття, яке визначають.

Серед основних вимог до побудови дефініцій виділяють наступні: сумірність визначення, наявність суттєвих ознак, усунення хибного кола і тавтології у визначенні, відсутність заперечних ознак, раціональна стислість і мовна правильність визначення [7, с. 28].

Не менш важливим є необхідність застосування законів логічного мислення і прийомів побудови умовиводів у процесі впровадження логічної культури під час навчання майбутніх учителів іноземних мов. Основною функцією застосування законів логіки повинно бути приведення власних роздумів до істинних висновків, адже у разі їх порушення думка частіше стає хибною. Наріжним каменем традиційної логіки є чотири закони: закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави. Так, закон тотожності як найбільш загальний вимагає, щоб будь-яка думка в межах конкретного міркування залишалася тотожною сама собі. Цей закон фіксує вимогу відносної стабільності й визначеності думки, оскільки в іншому разі вона перетвориться на аморфну активність, що постійно змінюється, і тому не буде спроможною дійти стійких правильних результатів.

У процесі вивчення формулювання закону тотожності майбутніми вчителями іноземних мов доцільно звернути безпосередню увагу на типові порушення, пов'язані з цим законом. Дослідники [9, с. 29] виділяють підміну поняття і підміну тези. Суть підміни поняття полягає у тому, що в межах конкретного міркування в одне і те саме слово або словосполучення вкладається спочатку одне, а потім інше, не тотожне першому поняття. Наслідком такої підміни буде непорозуміння у спілкуванні або помилкові висновки.

Підміна поняття не випадкова помилка, тому ретельно повинна бути опрацьована під час оволодіння елементами культури логічного мислення майбутніми вчителями іноземних мов, адже вона має глибоке коріння, насамперед явище полісемії (багатозначності слів). Полісемія сама по собі ще не помилка, а лише підґрунтя можливої логічної помилки. Навіть найпростіше слово "так" багатозначне і може слугувати джерелом підміни поняття. Звідси витікає, що майбутні фахівці мають застосовувати цей закон на практиці, маючи на увазі відносну сталість предметів і явищ, тобто ті зміни, які вносить наука у поняття, судження і закони.

Тотожність означає певну рівність, збіг і схожість предметів, їх збіг, відношення предмета до самого себе, що безпосередньо може бути використано на заняттях з майбутніми вчителями іноземних мов, адже закон тотожності є основою будь-якого твердження, і свідчить, перш за все, не про незмінність думки, не про сам об'єкт, а про необхідність збереження одного й того самого об'єкта думки в процесі всього логічного аналізу [3].

Отже, в процесі оволодіння елементами культури логічного мислення із застосуванням цього закону майбутніх учителів іноземних мов потрібно навчити не вживати застарілих виразів і описових форм, а вживати ті, де є чітка сучасна термінологія; вміло користуватися омонімами і синонімами; речі називати своїми іменами; у полеміці чітко визначати предмет суперечки і поняття, які вживаються; не вживати двозначних виразів, а чітко формулювати думки, відображати істину; не допускати підміни понять, але брати до уваги ті зміни, які відбуваються з предметами, що відображаються поняттями.

Висновки. Таким чином, процес оволодіння елементами культури логічного мислення під час навчання майбутніх учителів іноземних мов необхідний, але досить тривалий, включає в себе всі структурні елементи науки логіки і передбачає формування високого рівня культури логічного мислення майбутніх учителів, що може бути проілюстровано, перш за все, стійкою мотивацією до використання основних правил і законів логічного мислення у професійній діяльності, а також вмінню раціонально мислити і доносити свою позицію конкретному адресату. Проте ефективність оволодіння елементами культури логічного мислення та логічною культурою в цілому залежить від розробки відповідного комплексу теоретико-практичних завдань, що і є перспективним напрямом нашого подальшого дослідження.

Використані джерела

1. Балашов Л.Є. Практична філософія або софологія. – 2-е видання, із змінами, розширене / Л.Є. Балашов – 2007. – 574 с. // Режим доступу: <http://ulit.inf.ua/prakticheskaya-filosofiya-ili-sofologiya.html>.
2. Гірич О. Аналіз рукопису головного філософського твору Гавріїла Костельника "Логіка" / О. Гірич // Режим доступу: www.vesna.org.ua/txt/hirnyk/kostelnyk_lohika.doc.
3. Жеребкін В.Є. Логіка: (підручник для юрид. вузів і фак.) – 2-е вид. / В.Є. Жеребкін. – Х.: Основи, 1998. – 256 с.
4. Лопатич Р.В. Педагогічні умови формування логічної культури майбутніх учителів іноземної мови / Р. В. Лопатич // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогіка. – 2013. – Вип. 1. – С. 94-98. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpht_2013_1_20.

5. Лопатич Р.В. Реализация модели формирования логической культуры будущих учителей иностранного языка / Р.В. Лопатич // European science review. – 2014. – №1-2. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/>
6. Метелькова Л.А. Основные этапы формирования готовности будущих учителей иностранного языка к использованию информационных технологий в профессиональной деятельности / Л.А. Метелькова // Вестник Чувашского университета. – 2012. – №1. – С. 165-170.
7. Мисліцька Н.А. Формування культури логічного мислення як важливий компонент методичної підготовки майбутнього учителя фізики / Н.А. Мисліцька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна. Випуск 19: Інновації в навчанні фізики: Національний та міжнародний досвід. – 2013. – С.26-28. – Режим доступу: <http://journals.urpn.ua/index.php/2307-4507/issue/view/1858/showToc>.
8. Проценко М. Роль логіки у формуванні логічної культури юриста / М. Проценко // Світогляд. Філософія. Релігія. Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 7. – С. 62-76.
9. Тягло О.В. Критичне мислення: Навчальний посібник / О.В. Тягло. – Х.: Вид. група "Основа", 2008. – 189 с.
10. Яковлева Е.В. Проблема формирования логической культуры мышления студентов / Е.В. Яковлева // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2008. – №57. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/problema-formirovaniya-logicheskoy-kultury-myshleniya-studentov-1>.

Stechenko T.

MASTERING BASIC ELEMENTS OF THE CULTURE OF LOGICAL THINKING WHILE TRAINING FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

The article deals with the problem of mastering basic elements of the culture of logical thinking while training future teachers of foreign languages.

Basic elements of the culture of logical thinking are submitted as one of the parts of modern information society that gives an opportunity to the specialist of any sphere to be knowledgeable and professional. The main aim of logics and forming logic skills to future teachers of foreign languages are identified.

Logics is represented as a necessary element of the culture and the main arrangement of designing one's own way of thinking, which allows to reflect critically the main general scientific concepts and also to produce, to work up and to use fluent big portions of information skillfully. The main structural components of the culture of logical thinking, its functional peculiarity, the analysis of separate ways and methods of implementation of the elements of logical culture to the system of future foreign language teachers' education are taken into account. While defining the importance of specific pedagogical conditions, which would help to form the elements of the culture of logical thinking the determined ways of realizing this problem are proposed. The ability to possess formal and logical grounds of building the definitions, the ways and methods of making deductions, the ability to use the principles of traditional logics for leading one's own thoughts to real conclusions are distinguished as basic skills of future teachers of foreign languages. Fundamental laws of logics are taken into account and the law of identity is determined as a basic law for the effective mastering basic elements of the culture of logical thinking while training future teachers of foreign languages. The certain perspectives of future investigation are suggested.

Key words: *natural logics, formal logics, the culture of logical thinking, logical skills, the laws of logics, the forms of thinking.*

Стаття надійшла до редакції 26.02.2016